

**Az egyetemisták napjai
(október 16-október 23.)**

„A kezdeményezés, hogy az 1848-as márciusi ifjúság példáját követve megfogalmazzák: mit kíván a magyar nemzet, Szegedről indult útjára.” – állapította meg az 1956. októberi diákmozgalmak kapcsán *Molnár Miklós* a forradalom történetéről írott monográfiájában. Valóban, az átlampárt ifjúsági szervezete, a DISZ egyeduralmát megtörő MEFESZ (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetsége) október 16-i szegedi megalakítása, az egyetemi ifjúság gondjainak demonstratív megfogalmazása, s az ekkortól már egyre élesebben hangot kapó politikai követelések fontos előzményét jelentették a forradalomnak. *A szegedi, majd az ország többi egyetemén meginduló mozgalom természetesen nem előzmény nélküli:* abból az általános elégedetlenségből táplálkozott, mely a Rákosi Mátyás nevével fémjelzett „ötvenes évek” torzulásaiból, bűneiből, valamint az 1956 tavaszára sokak számára nyilvánvalóvá váló politikai válság következményeiből fakadt. A társadalmi kérdések iránt érzékenyebb fiatalok végső soron nem tettek mást, mint szembeállították a közvéleményt a helyzet tarthatatlanságával, s a reformok végrehajtásának elodázhatatlanságával. A szegedi MEFESZ október 19-én elfogadott határozata e reformprogram elemeit is magába foglalta (a múlt bűnöinek felelősségre vonása, szabad demokratikus választások, a tájékoztatás szabadsága, Kossuth-címer stb.)

Noha október közepétől egymást érték a rendezvények, nagygyűlések a szegedi egyetemen, az indulatok korántsem szabadultak el oly mértékben, mint az október 23-át követő napokban Budapesten. Voltak ugyan nagy tömegdemonstrációk, sőt egy sortűz halálos áldozatot is követelt, ám a város ennek ellenére végig megőrizte nyugalmit. Szeged október 23. után már nem megelőzte, hanem követte a fővárosi eseményeket.

**A nagy tömeg-
megmozdulások napjai
(október 23-október 26.)**

A legjelentősebb tömegdemonstrációkra a forradalom első napjaiban került Szegeden. Október 23-án kora estétől az éjszakába nyúló tüntetés volt a Belvárosban, melyhez *csatlakoztak az éjszakai műszakot leadó üzemi munkások is.* A korábbi egyetemi gyűlésekhez képest ekkor már elsődlegesen politikai követelések fogalmazódtak meg. Hasonló demonstráció volt másnap délután is. A helyi államhatalom elbizonytalanodott ugyan a történet hatására, de a pesti események ellenforradalommá minősítése, illetve az egyértelmű helyzetértékelés

hiánya újból aktivizálta a helyi pártapparátust és a karhatalmat: október 24-én megtörtént az aktivisták fölfegyverzése. Noha ekkor még fegyveres összetűzésre nem került sor, 24-én éjjel és 25-én napközben több helyütt erőszakkal, sőt figyelmeztető lövésekkel és „vízágyúval” oszlatták föl a kijárási és gyülekezési tilalom ellenére csoportosulókat. Számos atrocitásra és letartóztatásra is sor került.

A forradalom ügye mellett kiálló tömeg azonban nem hátrált meg az erőszak hatására. Jól mutatta ezt a 25-i délutáni nagygyűlés a Klauzál téri Kossuth-szobornál. A karhatalom és a pártapparátus Katonai Közigazgatási Parancsnokságával szemben ekkorra már megalakult az új forradalmi szerv, az *Ideiglenes Forradalmi Bizottság*, s megkezdődött a munkástanácsok szervezése is.

A sztálinisták utolsó erőpróbájára 26-án került sor: *reggel kiskunmajsai lövészekkel lezártatták a Széchenyi teret*, hogy megakadályozzák a városháza elé szervezett tüntetést. A Takaréktár utca felől érkező tömeg azonban nem tett eleget a felszólításnak, a katonák ezért fegyvert használtak. A sortűznek 1 halálos áldozata (*Schvarcz Lajos 18 éves kendergyári munkás*), 1 súlyos és 15 könnyebb sebesült lett. A nap folyamán és az éjszaka több helyütt alkalmaztak erőszakot a tüntetőkkel szemben, de fegyverhasználatra már nem került sor.

**A forradalom győzelmének
és az új hatalom
kiepítésének napjai
(október 27-október 30.)**

Október 27-én már mindenki érzékelhette, hogy az állami- és pártapparátusban bekövetkező bomlási folyamat visszafordíthatatlanná vált. Noha a Katonai Közigazgatási Parancsnokság még formálisan működött, a helyi hatalom egyre inkább az üzemi munkástanácsok delegáltjai által választott Ideiglenes Városi Munkástanács kezébe került át, melynek élére *dr. Perbíró Józsefet*, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékányhelyettesét választották meg. A hatalomátváltást a Minisztertanács október 28-i határozata erősítette meg, amely többek között utasítást adott a régi hatalom legerősebb fegyveres bázisának, az ÁVH-nak a föloszlatására. Ugyanezen a napon került sor a kiskunmajsai lövészek eltávolítására. Szegeden ezt követően számottevő rendbontásra, összetűzésre már nem került sor. Nagymértékben hozzájárult a közrend megőrzéséhez az október 29-én föllállított nemzetőrség tevékenysége.

A Városi Néptanács (október 29-én föllátoztak a Városi Munkástanács új elnevezéséről) komoly erőfeszítéseket tett annak

■ Szeged, 1956. október-november

Egy kiállítás kalauza

érdekében, hogy stabilizálja a várost, biztosítsa a közellátást. Ezt támogatta a Városi Sztrájkbizottság is – mely a Városi Néptanács kormányhoz intézett memorandumának nyomatékostása érdekében szerveződött – azzal, hogy biztosította a közszolgáltatást nyújtó üzemek és intézmények működését.

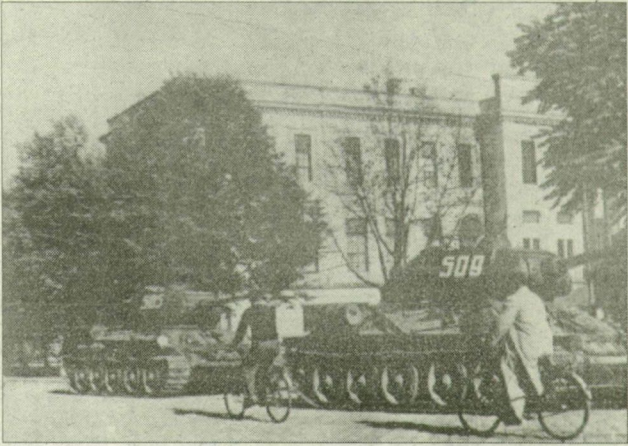
A memorandum, amelyet a Városi Néptanács október 29-én a kormányhoz küldötték útján eljuttatott, hitet tett a „szociális demokrácia” mellett, majd 13 pontban összegezte a szegedi munkástanácsok politikai és gazdasági követeléseit, többek között a szovjet csapatok kivonását, a sztrájkjog elismerését, a kötelező beszolgáltatás eltörlését, a Varsói Szerződésből való kilépést, valamint a politikai bűncselekményekben hozott ítéletek fölülvizsgálatát.

**A stabilizálódás napjai
(október 31.-november 3.)**

Október 31-én Szeged Város Néptanácsa Forradalmi Nemzeti Bizottsággá alakult át. A névcsere nem csupán formális változást jelentett, hiszen az új elnevezés pontosabban fejezte ki az önkormányzatnak a körülményekből fakadó kényszerhelyzetét. A forradalmi közállapotok, az általános sztrájk közepette a közellátás biztosítása, a közrend fönntartása valóban komoly terhet rótt a város vezetőire.

Ezek a napok teremtettk meg a többpártrendszerű demokrácia kereteit: október 31-én újjászerveződött Szegeden is a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt, a Nemzeti Paraszt-párt, majd a Kereszténydemokrata Néppárt helyi szervezete. E pártok azonban a rendelkezésre álló idő szűkössége folytán a város közelében szervezett szerepet nem tudtak betölteni.

A helyzet normalizálódásának, a forradalom vívmányai gyakorlatba való átültetésének feltételei – miként országosan – Szegeden is november 1. után teremtdtek meg. November 2-án reggel a Forradalmi Nemzeti Bizottság és a Városi Sztrájkbizottság közös határozata alapján *a sztrájk megszüntetésére szölitotta föl a lakosságot.* A fölhívás eredményeként több üzembem megindult a termelés, kinyitottak a boltok. *Az új szegedi napilap, a Délmagyarországot fölváltó Szeged Népe mellett a hiteles tájékoztatást, ezáltal a stabilizálódást segítette a MÁV szolgálati hullámhosszán sugárzott Széchenyi rádió adása is.* Itt hangzott el november 3-án este a Forradalmi Nemzeti Bizottság elnökének, dr. Perbíró Józsefnek a fölhívása, aki az elmúlt napok történeteit

Szeged népe gyorsan fejet hajtott a túlerő: a szovjet páncélosok és a volt pártfunkcionáriusok előtt.

értékelve a forradalom végső győzelmének kivívására, az addigi vívmányok megőrzésére, valamint az általa időszerűtlennek tartott pártszervezésekkel szétszabdalt nemzeti egység helyreállítására szólította föl a szegedieket. Perbíró rádióbeszéde már csak alig néhány órával előzte meg a szovjet offenzíva megindítását...

**A forradalom leverésének
napjai
(november 4-november 10.)**

November 4-én reggel, *Nagy Imre miniszterelnök drámai hangú fölhívása után* a város több pontján fiatalok a fegyveres ellenállásra készülődtek. *Gosztonyi István* őrnagy, városparancsnok vezetésével ideiglenes védelmi terv készült. A szovjet páncélosok a délelőtti folyamán bekerítették a várost, ám elfoglalására ezen a napon nem került sor. A szovjet túlerő láttán a Forradalmi Nemzeti Bizottság az értelmetlennek látszó ellenállással szemben foglalt állást. A fegyveres védekezés esélyeit csökkentette, hogy 5-én reggel *Lazur Barna főparancsnok bejelentette a Nemzetőrség föloszlatását.* A város így számottevő ellenállás nélkül kapitulált a november 6-án délután beözönlő szovjet páncélosok előtt.

A szovjet szuronyosok a Forradalmi Nemzeti Bizottságot ülésezés közben lepték meg, melynek tagjai közül – a volt MDP funkcionáriusainak instrukciói alapján – *azonnal letartóztatták Kovács Józsefet, Fábrián Ferencet, Végh Joachimot, Szegedi Istvánt, Kövesdy Lajost és Fejér Dénest.* Feloaszlatták a Forradalmi Nemzeti Bizottságot és megalakították a Munkás-Paraszt Tanácsot, melynek elnökévé *Tombácz Imrét*, elnökhelyettesévé *dr. Perbíró Józsefet* és *Vinceze Antalt* nevezték ki. Perbí-

ró csupán a megszállók reálpolitikai megfontolásainak köszönhet, hogy elkerülte a letartóztatást.

Szeged népe gyorsan fejet hajtott a túlerő: a szovjet páncélosok és a nyomukban visszaérkező volt pártfunkcionáriusok előtt. Noha még hónapokon keresztül lehetett itt-ott a városban a forradalom eszményei mellett kiálló röplapot, néha falragaszt találni, jelentősebb ellenállásra, demonstrációra – egy november közepi sztrájktól eltekintve – nem került sor. Alig néhány nappal a szovjet megszállást követően szinte mindenütt megszűnt a sztrájk: november 9-én az üzemek túlnyomó részében fölveték a munkát, s ugyanezen a napon megkezdődött a tanítás is az iskolákban.

**A megtorlás hónapjai
(1956. november-1962.)**

A szovjet beavatkozást követő hetekben az MSZMP új átlampárttá szervezése mellett teljes intenzitással megkezdődött a volt apparátus tagjai részéről a hatalmi pozíciók visszafoglalása. Mindazokat, akik – úgymond – „kompromittálódtak az ellenforradalom napjaiban”, eltávolították az állami- és pártvezetésből. *A tisztogatások eredményeként 1957 tavaszára a város vezető testületeiben nagyjából az ugyanazok ültek, mint a forradalmat megelőző időszakban.* Az új hatalom megszilárdításában, a lakosság megfélemlítésében és az ellenállás fölszámolásában meghatározó szerepet játszott a karhatalom, melynek tagjai között számos egykori ÁVH-s is megtalálható volt.

Az új berendezkedés legitimizálását a forradalom ellenforradalommá minősítéséből vezette le. Noha a nyilatkozók rendre elhatárolták magukat a sztálinista-rákosiista időszak bűneitől, s

több tekintetben valóban lényeges változásokra került sor, a rendszer lényegi elemei, a hatalomgyakorlás technikája és módszerei nem változtak meg. Jól mutatták ezt a forradalom résztvevőivel szemben alkalmazott súlyos megtorló intézkedések.

A Szegedi Rendőrkapitányság 1957 májusáig 209 személyt vett őrizetbe és indított ellenük eljárást politikai bűncselekmények miatt. *A megyei bíróságon 1957 és 1962 között 690 személyt ítéltek el, leggyakrabban államellenes szervezkedés, izgatás, esetenként rablás, gyújtogatás vádjával.* A perek túlnyomó részét 1957–58-ban folytatták le. A legjelentősebb perekben a megyei bíróság alföldi illetékeségű statáriális tanácsa, majd 1957 áprilisától pedig népbírósági tanácsa ítélkezett: itt 7 perben 38 személyt ítéltek el. A Népbírósági Tanács hozott ítéletet a forradalom szegedi vezetőinek ügyében, s ezekben születtek a legsúlyosabb ítéletek is, így az ún. Perbíró-per során a Forradalmi Nemzeti Bizottságban a belbiztonság felügyeletét ellátó *Kovács Józsefet halálra, dr. Perbíró Józsefet első fokon 15 évre, Királyházi Sándort, az újszegedi kendergyár munkástanácsának elnökét 14 évre ítélték el.* Többeket sújtottak 10–15 éves börtönbüntetéssel a MEFESZ, valamint a munkástanácsok vezetőinek perében is. *Földesi Tibort*, Perbíró József titkárát a Budapesti Katonai Bíróság többek között a szegedi eseményekben való részvételéért ítélte halálra. A szegedi ún. „katonai perben” a Szegedi Katonai Bíróság első fokon Lazur Barnát, a nemzetőrség főparancsnokát 9, Gosztonyi István városparancsnokot és Forrási Lászlót 8–8 évi börtönrre ítélte.

Noha az ítéletek Szegeden nem voltak olyan kirívóan súlyosak, mint a fővárosban, a megtorlás így is igen kemény volt: tiltott határát lépési kísérletért 2–8 hónap, izgatásért 2–5 év, fegyverrejtegetésért 6–8 év börtönt rótt ki a bíróság. A leszámolás részét képezte a közbiztonsági őrizetbe vétel, az internálás (Szegedről 1957 májusáig 75 személyt internáltak), a munkahelyi elbocsátás, valamint az elkövetkező években alkalmazott számos megtorló intézkedés (pl. útlevélmegvonás, a képzettségnek megfelelő munkára betöltésének megakadályozása stb.). Az 1956-os forradalomban való részvétel, az „ellenforradalmiság” vádjá a Kádár-rendszer végéig lemoshatatlan bélyeg maradt az érintettekben.

Marosvári Áttila

■ Három évtizeden át senki sem tudta, hogy Szegeden „jól megőrzött állapotban” létezik egy háromperces film, amely megörökíti az 56-os forradalom szegedi eseményeinek néhány pillanatát. Ha egészen pontos akarok lenni, akkor úgy fogalmazom meg a fentieket, hogy: a szerző, *dr. Németh András* c. egyetemi tanár, sebész-urologus bizony tudott róla. Azt is tudta, hogy hol van elrejtve és féltve őrizte e felbecsülhetetlen kincset. De hogyan sikerült megőriznie?

– Véletlenül. Ott volt ugyan nálam, amikor 1957-ben házkutatást tartott lakásomon az államrendőrség. Nem találták meg, pedig rettentően közel voltak hozzá, én pedig nagyon féltem, hogy beleakad a kezük... Elkezdte a figyelmüket, hála Istennek. Hogy hol volt elrejtve? A nagymama almáriumban! Ott feküdt több mint 30 éven keresztül...

És több mint három évtized után a nyilvánosság előtt is bemutatták a filmet. Október 18-án, hétfőn a Közéleti Kávéház elnevezésű rendezvény sorozat keretében a Hágiban láthatta a nagyszámú érdeklődő a rövid kis történelmi dokumentumot. Íme hogyan emlékezik vissza Németh tanár úr az akkori időkre és a filmezést megelőző napra.

– Október 26-án a Kossuth Lajos sugárúton villanyossal jöt-

■ Az egyetlen '56-os szegedi dokumentumfilm

Harminc évig az almárium fiókjában...

Dr. Németh András filmkockái a forradalom hangulatát érzékeltetik

tem be a munkahelyemre, s a városban csoportokba verődött embereket láttam beszélgetni, vitatkozni. Érződött valami feszültség a levegőben...A klinikán tettük a dolgunkat, mindenki végezte a feladatát. A gyönyörű, napsütéses őszi napon úgy fél 11 tájban különös moraj hallatszott a Széchenyi tér felől. Azután néhány perc múlva eldördült az első, majd nemsokára második géppuska-sorozat is. A sortűz után alig néhány perccel megjelent a három mentő kocsi. Tele voltak sebesültekkel, jajveszékelő, síró, nyögő, vérző emberekkel. Összesen 12 sebesült került a klinikára, férfiak, nők vegyesen. Azt hallottuk, hogy Schwarcz Lajos a helyszínen meghalt, hozzánk jött két súlyos sebesültet hoztak. Az egyik vasutas tiszt volt, a másik postás. Ez utóbbinak még a táskája is a nyakában lógott. Őt Gál professzor műtötte meg, később titokban kezelte, amíg fel nem gyógyult. A közelmúltban

hunyt el. A vasutas még él, nem is oly régen még találkoztam vele...

A tanár úr elmondta azt is, hogy a Kádár-rezsim „kiváncsi” rendőrsége a forradalom vérbefojtása után összeszedte a kilínkán készült jegyzőkönyveket és elvitte őket. Sokan így buktak le és kerültek börtönbe. A film elkészültéről pedig a következőket mondja:

– Szenvedélyes amatőr filmes voltam. A szegedi tragikus események másnapján, amikor a délelőtti órákban szakítottam magamnak egy kis időt és kimentem az utcára. Semmilyen határozott céloom vagy tervem nem volt. Nem akartam én „történelmet filmezni”, csak úgy találmokra kapcsoltam be a gépet, amelyben 8 milliméteres film volt. Először a Klauzál térre mentem, ott a Kossuth szobrot filmeztem, a magyar zászlóval, a címerrel, a sok virággal. Onnan a Széchenyi tér felé vettem az utam és ott csináltam néhány felvételt a járókelőkről, a parkról és

a Városházáról. Egyszerre valami furcsa csoportosulásra és morajra lettem figyelmes. A Széchenyi téren az orosz emlékműnél egyre több ember gyűlekezett. Nemes céljuk a következő volt: eltávolítani a vörös csillagot az obeliszk tetejéről... Lefilmeztem a jelenetet: először egy közelben lakó lakatosmester mászott fel a hatalmas létrán és lassú, kimért mozdulattal fűrészelni kezdte a csillagot tartó vasat. Mögötte egy másik férfi haladt a kötéllal. Ebben a pillanatban megjelent a hátam mögött két fekete bőrdzsekis férfi és a következők mondták: Erre a filmre mi is kíváncsiak leszünk!... Nem tudnám megmondani melyik oldalról jöttek, de úgy megijedtem, hogy abban a pillanatban, amikor éppen a kötelel akasztották a vörös csillag nyakára, abbahagytam a filmezést... A Tisza partja mentem és ott a hídfőnél filmeztem a tétlenül, talán céltalanul is álldogáló, várakozó szovjet tankokat.

ták a klinikáról, felmondtak nekik. Nekem valószínűleg az volt a szerencsém, hogy a művесе-program, akkor volt születőben, s ha netán engem is kirúgnak az elvtársak a klinikáról, akkor annak országos viszhangja lesz és ezt már ők sem vállalták.

A filmvetítést követően a Hágiban érdekes beszélgetés alakult ki a résztvevők között. Pontosabban, a legtöbb jelenlévő egykori szemtanúja vagy résztvevője volt az 56-os eseményeknek, így ki-ki a saját szemzögeből próbálta megvilágítani például a Takaréktár utcai és a Széchenyi téri eseményeket, vagyis az október 26-án történeteket. Ezt sommázva mondta Németh tanár úr, hogy: Most kellene a történészeknek színre lépniük, s ez legyen is felhívás a keringőre, hogy egy egységes, átfogó képet adjanak a dicső forradalmi történeésekről ezen a tájon!

Legyen tehát felhívás, amit most mi is közzé teszünk. Annál inkább, mert a dokumentumfilm szerzője szerint is: még itt vannak a túlélők, a szemtanúk, a résztvevők, akik hiteles ísmérveket, adatokat, dokumentumokat tudnának szolgáltatni erről a korról. Hogy összeálljon egy egységes, kerek és hiteles történet arról, hogy mi történt 1956-ban Szegeden.

Kisimre Ferenc